STUDII BIBLICE.

Sf. Pavel către Filimon

– CREȘTINISMUL ȘI SCLĂVIA –

DE

NICOLAE COLAN,
PROFESOR LA ACADEMIA TEOLOGICĂ „ANDREIANĂ".

SIBIU, 1925
TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.

Sf. Pavel către Filimon.

— Creştinismul şi Sclăvia —

I.

Pavel în temniţa din Roma.
A doua naştere a lui Onisim.

In încăperea scundă a unei case pleoştite din mahalaua cetăţii eterne, apostolul neamurilor îşi petrece zilele de robie ale eroicelor sale bătrâneţe. Ierusalimul, care şi-a omorât prorocii şi a ucis cu pietri pe trimişii lui Dumnezeu; Ierusalimul, care a pironit pe cruce pe Mântuitorul lumii, nu putea pregăti o altă ursită nici pentru Pavel care într'un moment de dumnezeiască iluminare s'a lăpădat de idealul fariseic al părinţilor săi — şi, covârşindu-se de puterea izbăvitoarei Cruci, s'a pus — cu tot entuziasmul sectei care l-a crescut — în slujba lui Hristos cel răstignit, în slujba lui Hristos care-a înviat.

«Trădătorul» trebuia să-şi ia pedeapsa cuvenită după «lege». I s'a găsit o vină ca şi divinului său învăţător. Ca şi divinul său învăţător a fost dat pe mâna cârmuirii romane sub cuvânt că strică legea «strămoşească» şi răsvrăteşte poporul împotriva Chesarului — spre a fi osândit — în rând cu cei mai straşnici făcători de rele.

Acum e în Roma chesarului al cărui nume îl chemase în vârtutea drepturilor, pe care i le da cetăţenia sa romană. La poartă-i ţine straje un ostaş rânduit de «voevodul oastei». E totuşi o situaţie de favoare, întrucât Apostolului i s'a dat voie să locuiască într'o casă închiriată pe propria sa cheltuială, deosebi de tovarăşii legaţi, cu care venise din Ierusalim.

Şi casa pleoştită în care soarele cu greu putea pătrunde, se făcu astfel adăpostul luminei celei negrăite,

care, ca un râu de viaţă, izvora curată şi puternică din sufletul iluminat al de două ori robului Pavel. A fost ursită din partea Celui necuprins în gândurile sale, să fie nouă peşteră din Vifleem, la care să se pogoare «cei însetoşaţi după dreptate» şi peatra unghiulară a bisericii lui Hristos din metropola lumii romane.

In zilele rânduite şi cu îngăduinţa paznicului împărătesc veneau la Pavel mulţi din cei ce prinseseră svonul sosirii sale, «cărora mărturisind le spunea de împărăţia lui Dumnezeu, dovedindu-le lor cele pentru Isus, din legea lui Moisi şi din proroci, de dimineaţa până seara» şi învăţând noroadele «cu toată îndrăsneala, fără oprealâ». (Fapte 28, 23 şi 31)

Şi oastea lui creştea din zi în zi. Veneau la el mai ales desmoşteniţii veacului acestuia, mulţimea sclavilor pentru cari stăpânii nu aveau decât dispreţ şi osândă. Veneau la el ca să-i robească lui Hristos-Liberatorul. Căci jugul lui Hristos era uşor şi sarcina purtării lui era uşoară. Vestea propoveduirii sale pătrunsese până între zidurile palaturilor împărăteşti. Lucrul Domnului sporea văzând cu ochii, precum sporea şi osârdia şi nădejdea neodihnitului său apostol.

Intr'una din zile, iscoditorii ochi ai lui Pavel se opriră asupra unui oaspe nou al casei sale şi-a lui Dumnezeu. Figura-i era cunoscută. Il mai văzuse undeva de mult. Işi aducea aminte ca prin vis că-l mai întâlnise undeva, în tovărăşia unui prietin din îndepărtatele meleaguri ale răsăritului. Dar amintirea nu-l slujea destul şi nu-şi putu lămurî împrejurările în care-l mai văzuse; nici numele nu i-l putu găci. Privirea lui blândă şi iscoditoare însă nu slăbi de loc pe noul oaspe.

In casă erau mulţi din ceice veneau să-şi ia merinde sufletească dela Pavel. Noul ucenic sta retras mai la oparte, ascultând supus cuvintele de mângăiere şi de îndemn ale învăţătorului şi rugile în psalmi cântaţi de toată adunarea.

Ceasurile erau înaintate şi ucenicii trebuiau să plece pela trebile lor. Invioraţi şi plini de nădejdi îşi îndrep-

tară paşii spre ieşire. Numai noul oaspe nu se'ndura să iasă. Zăbovind în urma celorlalţi, se apropie de Pavel cu sfiala şi smerenia pe care ţi-o inspiră totdeauna o taină mare; şi vai, ce taină mare-i frământa inima lui Onisim! Căci el era: Onisim, robul lui Filimon din Colose.

Apostolul îşi aducea aminte acum de acest nenorocit, la care, de sigur, nu se mai gândise de multă vreme. Privirea sa-l îmbrăţişă mirată, dar cu atâta bunătate părintească, încât «fugarul» prinse a grăi cu îndrăsneală şi a se spovedi cu toată încrederea pe care i-o strecurase în suflet privirea, ca din altă lume, a lui Pavel.

— Viu din Colose. Intrasem în păcat: furasem dela stăpânul meu parale şi pietri scumpe. Le-am risipit şi temându-mă de străşnicia pedepsei ce m'aştepta, am luat o corabie şi am venit la Roma, crezând că în vâltoarea acestei cetăţi îndepărtate nime nu-mi va mai da de urmă. Dar cugetul mă mustra şi teama de-a fi prins îşi zidea lăcaş întunecos în sufletul meu. După câteva zile de frământări cumplite, mi-adusei aminte că bunul prietin al stăpânului meu este în Roma. El singur mi-ar putea da o vorbă de mângăiere, un îndemn; el singur m'ar putea scăpa din această stare de osândă a propriei mele conştiinţe. El singur ar putea îmblânzi mânia răscolită a stăpânului meu. Mai mult de-atâta, bunătatea şi puterea lui duhovnicească ar covârşi poate inima stăpânului meu în aşa măsură, că m'ar ierta şi m'ar slobozi din robie pentru totdeauna. «Sila de ziua de azi şi teama de ziua de mâne» şi visul slobozeniei mele m'au adus aici.

Pavel îl ascultă cu luare aminte şi-l asigură că-l va lua sub scutul autorităţii sale. Din clipa aceea pacea se sălăşlui în sufletul lui Onisim. Rămase la Pavel, fiindu-i de mare ajutor întru toate. Zilnic asculta propoveduirea lui Pavel, care în scurtă vreme îl născu din nou, făcând din Onisim, robul lui Filimon — un rob al lui Hristos.

Intr'o bună zi Pavel îşi aduse însă aminte de bunul său prietin din Colose. Şi se gândi că acesta ar putea afla, unde se găseşte Onisim; şi prietinia lor s'ar stinge în acea clipă.

Dar chiar şi autorităţile romane puteau să dea de urma robului fugit. Mai ales în Roma, unde erau slujbaşi anume pentru prinderea sclavilor fugiţi dela stăpâni. Şi neîndurarea lor era groaznică. Soartea robilor prinşi era pecetluită.

Pavel se frământă multă vreme, cum ar putea să scape de osândă pe Onisim şi să împace în aceeaş vreme şi pe Filimon.

Hotărât, vinovatul era Onisim, care căzuse în ispită şi nepreţuind blândeţea creştinească a stăpânului său l-a jefuit pe acesta. Acum însă e şi el convertit, e rob al lui Hristos, ca şi Filimon. Deci amândoi sânt fraţi întru Hristos. Şi dragostea întru Hristos le împacă pe toate.

Dreptatea cea lumească trimetea pe Onisim la Colose. Iar dreptatea cea dumnezeiască şi dragostea întru Hristos trebuia să domolească mănia stăpânului păgubit în averea sa, vătămat în drepturile sale şi jignit în inima sa bună. Şi astfel «Hristos cel răstignit» i-a descoperit lui Pavel şi de astădată calea mântuirii sufletelor.

Invăţătorul se hotărî deci să trimită pe Onisim la casa stăpânului său.

— Iată ce m'am gândit, fiule Onisime, — zise el într'o zi. Stăpânul tău te aşteaptă în Colose. Să te duci acasă şi să-l slujeşti cu credinţă — nu de rob ci de frate. Că aşa se cade între creştini. El este bun şi-ţi va iarta greşala. Ca să-ţi arete că e bun, el nu-ţi va fi de aci înainte stăpân, ci tată. Şi tu îi vei fi fiu. Nu te teme de mănia lui. Mănia lui a risipit-o crucea lui Hristos. Şi vestea bună a întoarcerii tale la Hristos va sporî şi mai mult dragostea lui pentru tine.

Cu mâna mea-i voi scrie eu epistolie, să ştie dela *mine*, că Onisim e în slujba Domnului, c'a lăpădat pe omul cel vechiu al îmboldurilor rele şi l-a îmbrăcat pe cel nou, al vieţii duhovniceşti; ca un părinte te va strânge la sinul său; te va primi cum a primit părintele pe fiul cel perdut, întors la casa părintească.

Cu aceste vorbe Pavel se aşează la masă şi-i scrise, cu propia lui mână, lui Filimon, această epistolie:

1. Pavel, legat al lui Isus Hristos, şi Timoteiu fratele, lui Filimon, iubitului şi împreună lucrătorului nostru.
2. Şi Apfiei, surorei noastre, şi lui Arhip, împreună luptătorului nostru, şi bisericii din casa ta:
3. Dar vouă şi pace dela Dumnezeu, Tatăl nostru şi dela Domnul Isus Hristos.
4. Mulţumesc Dumnezeului meu, pururea pomenire făcând de tine, în rugăciunile mele.
5. Auzind despre dragostea şi credinţa ta care-o ai către Domnul Isus şi către toţi sfinţii:
6. Ca împărtăşirea credinţei tale lucrătoare să se facă pentru cunoştinţa a tot binele ce este între noi, în Hristos.
7. Că bucurie multă şi mângăiere am avut pentru dragostea ta, că inimile sfinţilor s'au odihnit prin tine, frate.
8. Pentru aceea, măcar că întru Hristos multă slobozenie am *a-ţi porunci* ţie ce se cuvine.
9. Din dragoste mai vârtos *te rog*, eu, bătrânul Pavel iar acum şi legat al lui Isus Hristos.
10. Te rog dar pentru Onisim, fiul meu, pe care l-am născut întru legăturile mele.
11. Care ţie oarecând netrebnic îţi era, iar acum şi ţie şi mie de bună treabă.
12. Ţi l-am trimis înapoi, iar tu primeşte-l ca pe inima mea.
13. Voiam să-l ţin la mine, ca să-mi slujească în locul tău întru legăturile evangheliei.
14. Dar fără învoirea ta nimic n'am vrut să fac, pentruca fapta ta cea bună să nu fie ca din silă, ci de bună voie.
15. Că poate de aceea s'a despărţit de tine pentru puţină vreme, ca vecinic să-l ai pre el.
16. De acum nu ca pe un rob, ci mai presus de rob, ca pe un frate iubit, mai ales mie: dar ţie cu cât mai vârtos, şi după trup, şi întru Domnul!
17. Deci de mă ai pe mine prietin primeşte-l pe el ca pe mine.
18. Iar dacă ţi-a făcut nedreptate întru ceva, sau îţi este dator, mie să mi-o socoteşti.

19. Eu, Pavel, am scris cu mâna mea: eu voi plăti, ca să nu spun, că tu cu tine însuţi îmi eşti dator.
20. Da, frate: să mă folosesc de tine întru Domnul. Odihneşte-mi inima întru Domnul.
21. Având nădejde în ascultarea ta am scris ţie, ştiind că şi mai presus decât îţi zic, vei face.
22. In acelaş timp găteşte-te să mă şi găzduieşti, căci nădăjduesc că prin rugăciunile voastre mă voi dărui vouă.
23. Inchină-se ţie Epafras, cel împreună robit cu mine, întru Hristos Isus.
24. Marcu, Aristarh, Dima, Luca, cei împreună lucrători cu mine.
25. Darul Domnului Isus Hristos cu Duhul vostru. Amin.

II.

Introducere.

E cea mai scurtă epistolă din câte ni s'au păstrat dela marele apostol. Această împrejurare explică şi faptul că e aşezată în canonul Testamentului Nou tocmai la sfârşitul epistolelor pauline. Şi cred, că numai aceasta; pentrucă judecată în lumina actualităţii sale — de-atunci şi de astăzi — şi în lumina importanţei ce-o are problema pe care-o atinge, soluţionând-o complect, micul bilet de recomandare ar putea ocupa un loc de frunte în rândul cărţilor Legii celei nouă.

Imprejurarea, care a îndemnat pe Pavel să conceapă acest strălucit monument de literatură creştinească, este următoarea:

Sclavul lui Filimon, un creştin cu stare bună, din Colose (Frigia), a săvârşit un furt[1] în casa stăpânului

[1] Pricina care a îndemnat pe Onisim să fugă din casa stăpânului său nu este indicată direct în epistolă. Totuşi ea poate fi găcită cu destulă probabilitate mai ales confruntând versul 18. In orice caz nu poate fi vorba de un tratament rău din partea lui Filimon, care fiind creştin, ştia ceeace ştiau şi unii păgâni: că şi robul este un om. Va fi auzit acest lucru chiar din gura lui Pavel şi va fi căutat, cel puţin în parte, să tragă din el consecvenţele morale pentru viaţă, în special pentru purtarea cu sclavii casei sale.

său şi, temându-se de pedeapsă, a fugit la Roma. — Ajungând în casa lui Pavel, probabil prin Epafras a fost încreştinat de acesta (de P.) şi trimis înapoi la stăpânul său, Filimon, în Colose, în tovărăşia lui Tihic, care tocmai avea să facă acelaş drum pentru a duce o epistolă Colosenilor. (Col. 4, 7—9) şi Efesenilor (Efes. 6 21). Dar Pavel nu putea trimite pe Onisim cu mâna goală, în situaţia în care se găsea acesta. Deaceea, pentru a-i înlesni reprimirea în casa stăpânului său, îi dădu şi un bilet de recomandare.

După obicinuita adresă epistolară (v. 1—3) şi după o scurtă dar măgulitoare întroducere (v. 4—7) Pavel roagă pe Filimon să ierte pe sclavul Onisim, care s'a căit de fapta sa şi să-l reprimească cu toată bunăvoinţa: nu ca pe un sclav, ci ca pe-un frate în Hristos. Paguba ce i-a pricinuit-o prin furt sau prin lipsa lui de-acasă, s'o treacă pe socoteala lui Pavel, care se obligă să i-o restitue. De altfel apostolul nădăjduieşte că va putea veni în curând la Colose, pentru a se convinge de felul în care Filimon i-a ascultat rugămintea (v. 8—22). Până atunci, apostolul îi trimite prietinului său salutări şi binecuvântare (v. 23—25).

Despre Filimon şi Onisim — personagiile principale ale epistolei — avem foarte puţine informaţii. Le scoatem parte din epistolele pauline, parte din tradiţia bisericească.

Cel dintâi, Filimon, după tradiţie se trăgea din Laodicea, dar locuia în Colose. Nu se ştie când s'a aşezat aici, nici prin ce împrejurare a ajuns să cunoască pe marele apostol. Un lucru e sigur: că a fost încreştinat de Pavel, (vezi Filimon 19). Cum însă Pavel, după propria lui mărturisire (Col. 2; Filimon 5), n'a fost niciodată în Colose, trebue să presupunem că convertirea lui Filimon s'a petrecut aiurea, probabil în Efes, un oraş, care nefiind prea îndepărtat de Colose, a putut fi cercetat cu destulă uşurinţă şi încă foarte des de către Filimon. Dacă bunăstarea acestuia se datora îndeletnicirii sale de negustor, ceeace nu este de loc exclus, atunci presupunerea noastră câştigă caracterul unei quasi-cer-

titudini. Căci de bunăstarea lui Filimon nu e nici o pricină de îndoială, îndatăce el avea sclavi şi era în stare să-şi pună casa la dispoziţia comunităţii, pentru rugăciuni comune şi pentru opera de evanghelizare preste tot (Filimon 2). După «Constitutiones apostolicae» 7, 46 Filimon a ajuns chiar episcop al Colosei, iar după «Pseudodorotheus» ar fi ocupat aceeaş demnitate bisericească în Gaza. In orice caz a trebuit să aibă un rol destul de important în viaţa bisericească a vremii sale, pentrucă pe timpul lui Teodoret (veacul V.) casa îi era cunoscută încă.

Onisim era născut în Colose (Col. 4, 9). După tradiţie (Can. ap. 73 şi Constitt. ap. 7, 46) noul rob al lui Hristos a fost aşezat de către însuş Pavel episcop peste creştinii din Berea (în Macedonia), iar mai târziu, sub domnia lui Nero, a primit prin moartea sa cununa de mucenic.

Asupra locului şi timpului în care a fost scrisă epistola sunt mai multe păreri, cu toatecă epistolele pauline, inclusiv cea către Filimon, ne dau indicaţii suficiente pentru complecta certitudine în această chestiune. Un lucru este sigur: că apostolul Pavel era prins în momentul scrierii biletului de recomandare cu care ne ocupăm. O spune chiar la începutul epistolei, ca şi în versurile 9 şi 10, unde vorbeşte despre convertirea lui Onisim.[1] Dar e întrebarea: care prinsoare trebue s'o înţelegem? Unii s'au gândit la cea din Cesarea. Numai cât această ipoteză stă în flagrantă contradicţie cu libertatea de care se bucură apostolul în închisoarea din care scrie epistola către Filimon, şi de unde nădăjduia să scape în curând (cfr. v. 22). In Cesarea astfel de perspective de eliberare erau de-adreptul cu neputinţă, pentrucă aici apostolul era în palatul lui Irod sub pază severă, în cătuşi, şi fără putinţa de a desfăşura o operă misionară, nefiindu-i îngăduit contactul decât cu prietinii (cfr. Fapte 23, 35; 24, 23—27; 26, 29—31). Pavel

[1] Scrisoarea a urmat destul de curând după convertirea lui Onisim. Dovadă versul 15.

nu putea nădăjdui să scape din Cesarea, câtă vreme era sub paza lui Felix, care aştepta mită în schimbul eliberării. Iar Pavel, firește, nu se putea gândi la acest gest de laşitate; mai ales că era conştient de nevinovăţia sa. Dupăce locul de procurator a lui Felix a fost ocupat de Porcius Festus, situaţia i s'a îngreuiat şi mai mult prin faptul, că neîncrezându-se în judecata pe care i-o îmbia Festus, a pretins să fie dus la Roma pentru a fi judecat în divanul Chesarului. Ori această pretenţie, care s'a şi împlinit mai târziu, implica o îndelungată întârziere a cauzei sale, înlăturându-i cu desăvârşire nădejdea grabnicei eliberări, de care vorbeşte în versul 22 al epistolei către Filimon. Afară de aceasta în prinsoarea din Cesarea Pavel nu era ispitit de gândul de a cerceta din nou comunităţile din Asia Mică şi Frigia. Privirea lui era îndreptată spre Roma. In Orient îşi isprăvise opera sa de misionar. Dimpotrivă Filipeni 2, 24 e o dovadă, că în prinsoarea din Roma avea intenţia să cerceteze din nou Răsăritul.

Roma, nu Cesarea, este deci locul de unde e scrisă epistola către Filimon. Aici a fost apostolul, în prima sa captivitate, aproape slobod locuind într'o casă închiriată pe propria sa cheltuială (Fapte 28, 30) şi având deplină libertate să propoveduiască mulţimii care venea la el (Fapte 28, 32) împărăţia lui Dumnezeu, «cu toată îndrăzneala, fără oprealâ» (Fapte 28, 31). La Roma ne duc şi indicaţiile epistolelor către Coloseni, Filipeni şi Efeseni, cari au fost zămislite între împrejurări aproape identice cu epistola către Filimon. Indeosebi epistola către Coloseni, care după toată probabilitatea, a fost scrisă chiar în aceaş zi cu epistola către Filimon. In jurul lui Pavel cel prins, sunt aceiaşi oameni: Timotei, Aristarh, Marcu, Luca, Dima, Tihic şi Onisim (Filim. v. 1 şi 24; Col. 4, 7 urm.), iar Arhip, împreună luptătorul lui Pavel şi Filimon e amintit în amândouă epistolele ca fiind în Colose, (Filim. v. 2 şi Col. 4, 17).

Dar să vedem fuga lui Onisim unde era mai avantagioasă? Furtul odată săvârşit, situaţia pribeagului era nespus de grea. Robii cari, fugind dela stăpâni sau să-

vârşind alte fapte nelegiuite, erau prinşi de poliţia împărătească, aveau să îndure cele mai grozave pedepse. E destul să amintim în această privinţă un singur fapt istoric: In anul 61 d. Hristos, deci curând după data la care s'a scris epistola noastră, a fost ucis prefectul Romei, Pedanius Secundus, de unul dintre sclavii săi. Drept pedeapsă au fost osândiţi la moarte toţi sclavii celui ucis, 400 la număr, cari erau acasă când s'a săvârşit crima; indiferent că erau vinovaţi sau nu.

Intre astfel de împrejurări, de bună seamă Onisim nu se putea gândi la un refugiu într'unul din apropiatele oraşe ale Asiei mici sau ale Palestinei, unde risca să fie descoperit fără multă greutate. Teama lui de pedeapsă îi va fi îndreptat paşii mai repede pe valea Lycusului şi Meanderului, înspre Efes — drumul îl cunoştea probabil din călătoriile ce le va fi făcut cu stăpânul său — iar de aici cu corabia spre Roma! Metropola lumii de atunci, cu populaţia ei de o promiscuitate bizară, îi oferea toate perspectivele unui adăpost aproape sigur, cu toate că în Roma o poliţie specială («fugitivarii») era încredinţată cu urmărirea şi prinderea existenţelor dubioase, în special a sclavilor evadaţi. Locul de refugiu al desnădăjduitului Onisim n'a putut fi deci decât Babilonul din Apocalipsă.[1]

Arătând acest lucru implicit am fixat cu o foarte mare aproximaţie şi timpul în care s'a scris epistola către Filimon: anii 58/59[2] cari cuprind răstimpul celei dintâi captivităţi a apostolului Pavel în Roma.

---

[1] Unii teologi aduc epistola în legătură cu o problematică prinsoare a apostolului Pavel, în Efes. Temeiul: 2 Cor. 11, 23 Interpretat în lumina contextului însă, versul nu îngădue o astfel de ipoteză. Aici e vorba de «ostenele», de «bătăi», de «temniţă» în general şi nu de situaţia actuală a apostolului. De altfel chiar şi W. Luecken, după care înregistrăm această ipoteză, o aminteşte numai în treacăt, fără să-i dea vr'o importanţă — toate dovezile fiind pentru originea romană a epistolei către Filimon.

[2] La fixarea acestei date s'a ţinut seamă de consecinţele unei descoperiri nouă: «Inscripţia dela Delphi», care schimbă obicinuita cronologie a epistolelor pauline. (Deissmann, Paulus, eine kultur- und religionsgeschichtlichte Skizze, Tübingen, 1911 — Capitolul «Der Prokonsulat des L. Iunius Gallio»).

Epistola către Filimon trebue considerată drept cea mai sigură proprietate a apostolului Pavel[1]. Intr'adevăr cine cunoaşte cât de puţin personalitatea marelui misionar, tactul său pastoral, deosebita lui atenţie chiar şi pentru chestiunile, în aparenţă fără însemnătate, cum e soartea unui sclav, şi mai ales cine cunoaşte structura şi duhul epistolelor pauline, nu se poate îndoi de autenticitatea celei către Filimon. Asta, chiar în lipsa dovezilor istorice! Apocrifele oricât de meşteşugit ar fi alcătuite se tradează. In epistola noastră însă fiecare cuvânt e un argument pentru paternitatea lui Pavel asupra ei.

Cu toate acestea s'au găsit, din cele mai vechi timpuri, tăgăduitori ai autenticităţii epistolei către Filimon. Ii aminteşte încă fer. Ieronim, în comentarul său la această epistolă. Motivele celor vechi sânt cel puţin naive. Ele au izvorât din preocupări de ordin dogmatic, dintr'o greşită concepţie despre epistolele pauline şi dintr'o destul de simplistă concepţie despre inspiraţie. Socoteala pe care şi o făceau tăgăduitorii vechi ai autenticităţii epistolei către Filimon este cam aceasta: Epistola e prea scurtă pentru a fi alui Pavel, care-a scris epistola către Romani... şi prea... uşurică în comparaţie cu aceeaş epistolă. Nu cuprinde învăţături dogmatice (Ba bine că nu!) Ea tratează o chestiune foarte profană, în orice caz puţin duhovnicească: aranjarea raportului dintre un sclav şi stăpânul său — şi-apoi ea este adresată unei singure persoane. Prin urmare epistola nu e inspirată; ori chiar dac'ar fi a lui Pavel, nu trebue luată în canon. Pentrucă: «Aut epistolam non esse Pauli, aut etiam, si Pauli sit, nihil habere, quod aedificare nos possit» [2].

Tuturor acestor critici le răspunde fer. Ieronim, foarte frumos, prin cuvintele: «mihi videtur suam imperitiam prodere». Şi le-au răspuns şi ceilalţi sfinţi părinţi

---

[1] Jülicher: Einleitung in das Neue Testament. Fünfte u. sechste Auflage. Tübingen 1906. pag. 112.

[2] Dr. I. I. van Oosterzee: Die Pastoralbriefe und der Brief an Philemon, Bielefeld und Leipzig 1874 (în Theologisch- homiletisches Bibelwerk von I. P. Lange, XI pag. 156).

şi scriitori bis., cari citează epistola fără să aibă un cuvânt împotriva ei, cum sânt sf. *Ignatie, Origen. Tertulian, Eusebie, sf. Ion gură de aur.* Că epistola n'a fost citată mai mult, se datoreşte faptului că nici chiar bărbaţii eruditi ai bisericii nu i-au dat o prea mare importanţă — firește din pricina scurtimii şi a caracterului ei particular. Aderenţii şcoalei tübingeniene, în frunte cu şeful ei F. Chr. Baur care nu recunosc decât patru epistole pauline (Rom. 2 Cor. şi Gal.) a contestat şi autenticitatea epistolei către Filimon. Argumentul de căpetenie în sprijinul părerii lor nu este nici măcar original. El e o reeditare a unuia dintre vechile argumente pe care ei îl formulează astfel: Epistola caută să soluţioneze, în spirit creştin, o problemă abstractă, brodând-o pe fondul unei întâmplări fictive. E vorba de problema sclăviei. Intâmplarea prea seamănă a roman pentru a fi adevărată. Deci ea e o tendenţioasă iscodire poetică a unui autor (ucenic?) post-paulin.

Dupăcum vedem, e vechiul cântec al negativiştilor din şcoala tübingeniană: «istoria e prea frumoasă pentru a se fi întâmplat în realitate şi prea plină de înţeles pentru a nu fi poezie!»[1]

Romantică va fi ea istoria din epistola către Filimon. Dar într'un anume înţeles romantică e întreaga viaţă a apostolului Pavel[2]. Nu trebue să citeşti decât faptele apo-

---

[1] Ibid. pag. 156.

[2] Dealtfel nici istoria profană nu e străină de întâmplări similare! In epistolele lui Plinius Cecilianus Secundus găsim un caz de o surprinzătoare asemănare cu cel din epistola lui Pavel către Filimon: Nu ştim din care pricină, unul din sclavii eliberaţi ai lui Sabinianus, prietenul lui Pliniu, căzuse în disgraţia fostului său stăpân. Neputând suporta, moraliceşte, această stare, disgraţiatul se duce la Pliniu şi mărturisindu-şi vinovăţia, îl roagă să le mijlocească împăcarea. Mişcat de această sinceră spovedanie, Pliniu scrie atunci prietinului său o epistolă, care dacă n'ar fi fost zămislită câteva decenii după moartea apostolului Pavel, ne-ar ispiti să credem că este mama epistolei către Filimon. Iată un fragment din «biletul de recomandare» al lui Pliniu: «Fostul tău sclav — scrie Pliniu prietinului său Sabinianus — pe care spusese şi că te-ai supărat, a venit la mine şi a căzut la picioarele mele, cum cade înaintea ta. S'a rugat mult de mine, (să intervin în favorul lui) şi a tăcut mult... Cu un cuvânt m'a încredinţat

stolilor, aşa cum le povesteşte *medicul* Luca (deci, probabil, foarte puţin poet) pentru a te convinge de acest lucru. Şi atunci?

Lange are toată dreptatea când zice, nu fără o bună doză de ironie: «dacă această unică epistolă ar fi fost ceva mai ordinară, mai fără importanţă, critica ar fi fost de bună seamă mai îndurătoare faţă de ea»[1] Dar aşa... Cât despre problema sclăviei, autorul n'a avut-o în vedere. El a căutat să soluţioneze raportul dintre stăpân şi sclav într'un caz particular. Atât şi nimic mai mult. Dovadă că autorul nu dă în epistolă instrucţii categorice, directe, pentru regularea raportului extern nici în acest caz particular. Adevărat că din epistola către Filimon putem scoate multe învăţături, ne putem lămuri chiar complect, asupra atitudinii pe care o are creştinismul şi în special pe care-a avut-o Pavel faţă de problema sclăviei.[2] Dar asta-i cu totul altceva, decât a pune aceste învăţături în socoteala directă a autorului şi a trage concluzii, fatal greşite, cu privire la autenticitatea epistolei.

Pe cât de paulină apare epistola către Filimon, examinată în lumina cuprinsului ei, pe atât de paulină se dovedeşte ea şi prin tradiţie. După ce am văzut, că e amintită de câţiva sfinţi părinţi şi scriitori bisericeşti

---

de căinţa sa. Intr'adevăr eu cred că s'a îndreptat, pentrucă şi-a mărturisit greşala. Ştiu că eşti supărat şi mai ştiu că ai tot dreptul să fi supărat; dar blândeţea atunci este mai vrednică de laudă, când pricina supărării este mai dreaptă. Ai iubit pe omul (acesta) şi sper că-l vei iubi; asta ajunge ca să te laşi înduplecat etc.»

Se vede că delicata intervenţie a avut rezultatul dorit, căci într'o altă epistolă iată ce-i scrie Pliniu prietinului său: «Bine-ai făcut că, primind scrisorile mele, ai reprimit în casa ta şi în inima ta pe robul care odinioară ţi-a fost aşa de drag. (Fapta) te va bucura, dupăcum mă bucură pe mine: mai întâi pentrucă văd că-ţi poţi stăpâni mânia, apoi pentrucă mă preţueşti aşa de mult încât te supui autorităţii mele sau te înduri de rugămintea mea» etc. (Plinius, Epist. XI, 24, citat după Lange: Bibelwerk XI, p. 164).

[1] I. P. Lange: Das Apostolische Zeitalter I Pag. 134.

[2] Vezi consideraţiile dela sfârşitul expunerilor noastre.

mai adaogăm că ea e cuprinsă în traducerea siriacă *Peşito*, în *Itala* şi în *Canonul Muratori*. Ba ce e mai mult ea e recunoscută şi de *Marcion*[1] care, se ştie, a fost aşa de zgârcit când şi-a alcătuit canonul său, nerecunoscând decât zece epistole pauline.

Astfel stând lucrurile paternitatea apostolului Pavel asupra epistolei către Filimon este indiscutabilă.

III.

Tâlcul epistolei.

După aceste informaţii introductive, să purcedem la tâlcul mai amănunţit, deşi fragmentar, al epistolei, lăsând consideraţiile de natură principială cu privire la problema sclăviei în general, ce se desprind din ea, pentru capitolul dela sfârşitul expunerilor noastre.

1. *Pavel, legat al lui Isus Hristos.* Primele cuvinte ale epistolei tradează deosebitul tact pastoral al autorului. Fineţea stilistică însă nu se poate înţelege decât din comparaţia acestor cuvinte cu obicinuita introducere a celorlalte epistole şi prin proiectarea acestei comparaţii pe fondul cazului particular, pe care Pavel avea să-l soluţioneze de astădată. Intr'adevăr deastădată Pavel nu se numeşte *apostol*, ci legat, (*desmios*) al lui Hristos. El nu vrea să facă uz de autoritatea pe care i-o împrumuta această misiune a sa (v. 8), ci caută să înduplece pe Filimon mai mult prin argumente de ordin sentimental: în nădejdea, că situaţia sa de întemniţat pentru opera lui Hristos va mişca inima lui Filimon şi-l va determina să-i împlinească rugămintea mai uşor decât *porunca* pe care i-ar putea-o da în vârtutea calităţii sale de apostol. (Acelaş vers).

— *Şi Timotei, fratele.* Ce caută Timotei în această epistolă? Intrebarea şi-au pus-o mulţi, pentrucă amintirea lui Timotei în această bilet, de un caracter aşa de particular, aşa de intim, li s'a părut multora ciudată. Totuşi, ea dovedeşte deosebita înţelepciune pastorală a

[1] Şi Tertulian are tot dreptul să se mire de acest fapt. Adv. Marc. 5, 42.

marelui apostol, care vrea să pună la contribuţie toate mijloacele de care dispune, pentru a duce la bună izbândă cauza nefericitului Onisim. Pe timpul, când s'a scris epistola cătră Filimon, Timotei era cu Pavel, în Roma. El îşi uneşte rugămintea cu învăţătorul său, crezând că în felul acesta va uşura soartea lui Onisim. Rugămintea *amândurora* avea, fără îndoială, mai multe perspective de reuşită. Căci Filimon trebue să fi cunoscut şi pe Timotei; prietinia lor data, probabil, dela convertirea celui dintâi, în Efes. — ***Lui Filimon, iubitului şi împreună lucrătorului*** [1] ***nostru.***

Nu putem preciza motivele cari justifică aceste măgulitoare atribute date principalului adresat al epistolei. Atâta este evident, că între Pavel şi Filimon se statorniciseră raporturi de caldă prietinie; dovadă însuşi faptul că cel dintâi s'a putut hotărî să-i ceară celui de-al doilea sacrificiul care consta în iertarea şi reprimirea (poate chiar eliberarea) robului Onisim. Titlul de împreună lucrător şi l-a câştigat Filimon prin faptul, că promova opera de evanghelizare a neamurilor prin devotamentul cu care-şi punea casa la dispoziţia celor dintâi creştini din Colose. Această împrejurare-i împrumuta şi calitatea unui fel de conducător al comunităţii. Căci de propovăduire apostolică, directă, din partea lui Filimon nu avem suficiente motive să vorbim. In orice caz, într'un fel sau în altul, se va fi făcut vrednic de aceste atribute de cinste.

2. ***Şi Apfiei, celei iubite*** [2]. Apfia era de bună seamă soţia lui Filimon, care la rândul ei încă era obligată în felul acesta să pună o vorbă bună pentru Onisim. Nici acest amănunt nu i-a scăpat apostolului.

---

[1] *Synergō* e tradus în unele ediţii româneşti prin *ajutătorului*, (Vulgata: adjutori). Rău nu este; credem totuşi că terminul nostru, de un colorit arhaic, acopere mai desăvârşit înţelesul cuvântului din textul grecesc, care trebue să aibă prioritate faţă de cel latin.

[2] Unele codice au în loc de *agapete* = iubitei, *adelphe* = surorei, ba chiar şi amândouă: *adelphe, agapete* = surorei iubite (Vulgata: sorori carissimae = prea iubitei (noastre) surori). E nesigur care e: textul original. Firește, chiar în cazul formei *adelphe* avem să înţelegem soră duhovnicească (în Hristos).

— *Şi lui Arhip, împreună luptătorului nostru.* Unii cred că Arhip era fiul lui Filimon. Numai cât după Col. 4, 17 Arhip deţinea o slujbă însemnată în comunitatea din Colose (diacon?), slujbă care nu i s'a putut încredinţa decât în cazul când era mai înaintat în vârstă. Un fiu aşa de înaintat în vârstă însă cu greu va fi putut avea Filimon, nefiind bătrân nici el însuşi (cel mult de 50 de ani). Cel puţin aşa rezultă din versul 9. Mai verosibil este că Arhip a fost un fruntaş al comunităţii din casa lui Filimon. Pavel i se adresează şi lui cu acelaş gând cu care i s'a adresat Apfiei: să sprijinească pe Onisim pe lângă stăpânul lui.

— *Şi bisericii din casa ta.* Expresia nu ne dă dreptul să ne gândim imediat la întreaga comunitate din Colose; cu atât mai puţin la familia lui Filimon. Confruntând Rom. 16, 5; Col. 4, 15; 1 Cor. 16, 19 — putem scoate fireasca încheiere, că chiar în unul şi acelaş oraş, puteau exista mai multe comunităţi creştine. Locurile de întrunire ale acestor comunităţi erau casele creştinilor mai instăriţi, cum era Filimon. In acest înţeles trebue luată şi expresia: *kat'oikon soy ekklesia* din versul nostru: bisericii (comunităţii) din casa ta. Faptul că Pavel se adresează — în această epistolă particulară — întregii comunităţi din casa lui Filimon, dă şi mai multă importanţă cazului lui Onisim, împrumutându-i un cadru mai larg. Toţi sunt angajaţi să-şi dea concursul la mântuirea noului ostaş a lui Hristos. Iar astfel Filimon, moraliceşte, e de-adreptul constrâns să dea ascultare rugăminţii lui Pavel.

3. *Dar vouă şi pace dela Dumnezeu, Tatăl nostru şi dela Domnul Isus Hristos.* E cel mai bun lucru ce-l poate dori Pavel prietinilor săi în Hristos: Dar = *hárls* (dela *haíro* = bucurie în viaţa duhovnicească) şi pace = *eirene*, care e rodul darului de sus: liniştea sufletească şi senităţatea cu care creştinul trebue să treacă prin amăgitoarele valuri ale vieţii.

4. *Mulţumesc Dumnezeului meu, etc.* Sânt cuvinte măgulitoare pentru Filimon, care de bună seamă se va fi bucurat mult când le-a citit şi a aflat că Pavel îi

apreciază în aşa măsură devotamentul lui evanghelic. Mulţumind lui Dumnezeu în deosebi pentru credinţa = *pistin* = cultul pentru Hristos, şi pentru dragostea = *agapen* faţă de fraţii în credinţă.

6. Dar odată cu această mulţumire Pavel se roagă şi pentruca «*împărtăşirea credinţei* (lui Filimon) *lucrătoare* = *energes să se facă.* Să nu se manifeste numai în contemplaţie şi cult pasiv, ci să se întrupeze în fapte cari să-i împrumute adevărata ei valoare eternă. Numai această dragoste lucrătoare e şi în stare să ducă la desăvârşita cunoaştere (*epignosis* = plena et accurata cognitio) a binelui superior. E minunata ideie pe care Pascal o formulează în cuvintele următoare: «Lucrurile omeneşti trebue să le cunoşti pentru a le iubi, lucrurile dumnezeeşti trebue să le iubeşti pentru a le cunoaşte». Iar aici, fireşte era vorba de un lucru dumnezeesc, de îndurarea care izvoreşte din dragostea de Hristos şi de evanghelia Lui. Aceeaşi credinţă îi uneşte pe toţi; aceeaş dragoste trebue să-i unească. E o minunată întroducere pentru rugămintea pe care Pavel i-o va face lui Filimon, mai jos.

7. Dar înainte de a-i face această rugăminte, Apostolul revine asupra motivelor mulţumirii din v. 4. *Căci bucurie multă şi mângăiere am avut pentru dragostea ta, că inimile sfinţilor s'au odihnit prin tine, frate...* Sprijinul creştinesc pe care-l da Filimon, ca om cu stare, săracilor, ca şi bunăvoinţa laudabilă cu care îşi punea casa la dispoziţia comunităţii şi peste tot râvna cu care promova cauza creştină, i-a umplut inima lui Pavel de bucurie şi mângăiere. Pentru situaţia apostolului întemniţat veştile acestea (aduse poate chiar de către Onisim) au fost un adevărat balsam. De-aci această *măgulitoare* revărsare de recunoştinţă pentru opera săvârşită de Filimon, pe care-l numeşte cu atâta duioşie: *frate.* Cuvântul din urmă nu încheie numai fraza, ci e şi cel mai expresiv dintre mijloacele, pe cari le întrebuinţează într'o iscusită gradaţie, Apostolul, pentru a mişca pe Filimon şi a-l pregăti pentru buna primire a robului său.

8. *Pentru aceea multă slobozenie având în Hristos a-ţi porunci ţie ceeace se cuvine.*

9. *Te rog mai vârtos din dragoste, eu Pavel, ca un bătrân ce sânt, iar acum şi legat al lui Isus Hristos.* In vârtutea calităţii sale de apostol chemat al lui Hristos, Pavel ar fi avut dreptul şi îndrăzneala să poruncească lui Filimon «ceeace se cuvine»: moraliceşte el i-ar fi putut de-a dreptul impune lui Filimon, ca să respecte, creştin, cum se ţine, legea creştinească: să ierte pe Onisim şi să-l reprimească cu toată dragostea [1]. Filimon i-ar fi dat ascultare de bună seamă. Totuşi fapta lui cea bună ar fi fost făcută «ca din silă» (vers 14) şi prin aceasta valoarea ei i s'ar fi micşorat.

Il roagă deci mai vârtos din dragoste, pentruca «dragostea creştină să-şi sărbătorească un triumf în cauza lui Onisim» [2]. Trei sânt motivele subiective, pe cari Pavel le aruncă în cumpăna rugăminţii sale şi cu cari vrea să emoţioneze pe prietinul său Filimon: *a*) *Pavel:* acest singur cuvânt spunea aşa de mult! Pavel, pe care tu-l cunoşti aşa de bine şi căruia îi datoreşti aşa de mult — pe tine însuţi: vers 19 — el îţi scrie! *b*). «In afară de aceasta *un bătrân* = *presbytes*, al cărui cuvânt se cuvine să fie ascultat cu blândeţe şi bunăvoinţă, nu respins aşa la repezeală [3]. *c*) *Un legat al lui Isus Hristos*, a cărei stare sufletească s'ar uşura şi reconforta aşa de mult, prin îndurarea lui Filimon! Iată deci magica cheie cu care apostolul vrea să descuie sufletul lui Filimon, să-i îmblânzească mânia şi să-l împace cu Onisim: Bătrânul Pavel,[4] care sufere lanţuri pentru dragostea lui Hristos, te roagă...

---

[1] Căci după evanghelie nu este osebire între rob şi slobod.

[2] Belser: Einleitung in das Neue Testament, Freiburg im Breisgau 1905, pag. 523.

[3] Dr. Oestersee: Op. cit. pag. 161.

[4] Textul grecesc (după Nestle: Novum Testamentum Graece et latine, Stuttgart, 1918) zice: *dià ten agápen mállon parakalo, toioytos on hos Paulos presbytés.* Unii leagă pe *toioytos* de Filimon. Vulgata încă traduce: propter caritatem magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex. Numai cât textul grecesc trebue să aibă întâietatea şi aici faţă de cel latinesc. (Cuvintele

Cine ar putea rezista rugăminţii adresate în felul acesta?

10. *Te rog dar pentru Onisim.* Repeţirea lui *parakaló* = (te) rog, încă nu este lipsită de efect, mai ales că de astădată acest cuvânt e legat de însuşi numele celui pentru care e scrisă întreaga scrisoare. *Fiul meu, pe care l-am născut întru legăturile mele.* Onisim nu mai e un simplu rob fugar, ci e fiul lui Pavel, fiul lui sufletesc, pe care l-a născut în închisoare. E vorba de convertirea lui Onisim. Onisim cel vechiu a murit. La Filimon se întoarce un nou Onisim.

11. *Care ţie oarecând netrebnic îţi era, iară acum şi ţie şi mie de bună treabă.* Cine citeşte aici textul grecesc, observă numai decât că e vorba de un foarte iscusit şi plin de înţeles joc de cuvinte. *Onesimos* însemnează folositor, «de treabă». Ori Onisim numai folositor şi «de treabă» nu i-a fost lui Filimon. Indeosebi prin ultima sa faptă şi-a făcut numele de ruşine. De-aci înainte însă lucrurile se schimbă, căci Onisim nu-l va mai sluji din frică de rob, ci din dragoste fiască. Dacă până acum a fost netrebnic şi faţă de stăpânul său legal (trupesc), acum e de mare folos nu numai acestuia, ci şi lui Pavel, căruia se vede că până a fost în Roma i-a fost de toată mâna.

12. *Ţi l-am trimis înapoi, iar tu primeşte-l ca pe inima mea.* «Fiul meu», «inima mea» sânt predicatele cele mai măgulitoare şi mai semnificative, pe cari i le dă Pavel lui Onisim şi cari tradează nemărginita dragoste a apostolului pentru robul convertit. Dacă acesta este «fiul», ba însăş inima acestuia, Filimon va trebui să-l primească, de bună seamă, cum l-ar primi pe apo-

---

Paylos presbytes şi *desmios* nu sânt relative faţă de *toioytos* ci apoziţionale. O astfel de legătură, pe lângă faptul că ar sta într'o oarecare contradicţie cu datele indicate în studiul meu (vezi pag. 18 cu privire la vârsta lui Pavel şi Filimon), ar slăbi şi efectul cuvintelor, cari ar trebui interpretate, în cazul prim, cam în felul următor: Eu Pavel, ca unul care sânt bătrân ca şi tine, nu-ţi poruncesc, ci te rog. Iţi vorbesc, cum se cade să vorbească între ei nişte bătrâni. Bătrânii nu-şi pot porunci unul altuia, ci se înţeleg dela egal la egal. Evident, factorul emotiv a rugăminţii lui Pavel ar fi slăbit printr'o astfel de interpretare.

stolul însuş. O mai caldă, mai irezistibilă recomandare nu poate zămisli o inimă iubitoare!

13. *Voiam să-l ţin la mine, ca să-mi slujească, în locul tău, întru legăturile evangheliei.* Căci devotamentul lui fără margini mi-ar fi fost de nepreţuit folos întru propoveduirea evangheliei pentru care sufer temniţă. M'ar fi slujit cu credinţa cu care numai tu a-i fi în stare să mă slujeşti. Ştiu că nici aşa nu te-ai fi supărat.

14. *Dar fără sfatul tău nimic n'am vrut să fac pentruca fapta ta cea bună să nu fie ca din silă, ci de bună voie.* Apostolul nu vrea să pună pe prietinul său în faţa unui fapt împlinit, ci din libera lui voinţă vrea să-i dea prilej pentru iertarea (eliberarea?) lui Onisim.

15. *Căci poate de aceea s'a despărţit de tine pentru puţină vreme, pentruca vecinic să-l aibi pe el.* Intr'adevăr cine ştie, dacă însăşi provedinţa divină n'a vrut să despartă pe Onisim vremelnic, de stăpânul său, pentru a i-l reda pentru totdeauna — nu ca rob, ci ca frate! Apostolul o spune ipotetic; în fond însă crede cu toată puterea sufletului său, că mântuirea lui Onisim (şi trupească şi sufletească) este opera provedinţei divine. E cea mai strălucită realizare a psalmului din Rom. 11, 33:

«O adâncul bogăţiei şi al înţelepciunii şi al ştiinţei lui Dumnezeu!

«Cât de necercate sânt judecăţile Lui!»

16. *De-acum nu ca pe-un rob, ci mai presus de rob, ca pe-un frate iubit, mai ales mie, dar tie cu cât mai vârtos şi după trup şi întru Domnul!* Evident Pavel nu pledează aici pentru eliberarea formală a lui Onisim. Dar îi atrage atenţia lui Filimon asupra unui lucru: dacă înţelepciunea cea negrăită a lui Dumnezeu a adus pe acest rob la limanul mântuirii, făcând din el un frate iubit al lui Pavel, căruia-i aparţine în vârtutea renaşterii (încreştinării) sale sufleteşti, cu atât mai vârtos se cade să-l primească ca pe-un frate el, Filimon, căruia-i aparţine şi după trup (după legile lumeşti). In rezumat: Onisim e un om nou, un creştin, deci un frate; datoria lui Filimon e să-l primească ţinând seamă

de noua stare de lucruri. Altfel şi-ar desminţi propriul său creştinism.

17. *Deci de mă ai pe mine părtaş, primeşte-l pe el ca pe mine.* Imi închipui, zice Pavel, ce bucurie te-ar cuprinde, dacă fără de veste te-ai pomeni cu mine în casa ta! Revederea noastră ar fi prilejul unei fericiri fără seamăn. Ei bine, cum te-ai bucura de sosirea mea, aşa să te bucuri de reîntoarcerea lui Onisim — fiul meu, inima mea. Primeşte-l cum m'ai primi pe mine însumi; cum şi-a primit părintele din parabola Mântuitorului pe fiul său pierdut, care s'a căit de faptele sale cele rele şi s'a reîntors la casa părintească.

18. *Iar dacă ţi-a făcut nedreptate întru ceva sau îţi este dator, mie să mi-o socoteşti.* Ceeace apostolul ştie, cu toată certitudinea, o spune ipoletic, cu o urbanitate atică, pentruca astfel să înlăture din capul locului orice piedică din calea unei bune primiri a lui Onisim. Căci e în afară de orice îndoială că robul nostru a ajuns pe drumuri din pricina unui furt pe care-l va fi săvârşit în casa stăpânului său. Pavel însă face făgăduinţa solemnă că-i va întoarce lui Filimon toată paguba pe care o va fi suferit prin furtul sau fuga lui Onisim.

19. *Eu, Pavel, am scris cu mâna mea*[1]*: eu voiu plăti, ca să nu mai spun, că tu cu tine însuţi îmi eşti dator.* Duioşia şi extraordinarul spirit de sacrificiu care se desprinde din aceste cuvinte — nu e lipsită nici de seninătatea unei glume, pe care o face Pavel; firește foarte discret.

— Iată, iubite Filimoane: scrisoarea aceasta s'o consideri drept poliţă, iscălită de mine, prin care mă oblig să plătesc toată datoria lui Onisim. Asta, cu toatecă,

---

[1] Pavel ave a obiceiul să-şi dicteze epistolele, [vezi Rom. 16, 22]. Altul le scria. Salutările însă şi iscălitura o scria de obiceiu cu propria sa mână. Aşa va fi făcut şi cu acest prilej: Când va fi ajuns cu dictatul la versul 19, va fi luat condeiul din mâna ajutorului său şi va fi scris cu propria sa mână versul cu făgăduinţa solemnă. Eu însă cred, că dată fiind scurţimea ca şi caracterul intim al acestui bilet, a fost scris în întregime, de Pavel. Firește, dovedi nu se poate acest lucru — foarte probabil însă *este*.

rămână vorba între noi, polița cu suma ce mi-o datorezi tu (e vorba de sufletul tău însuți) e ceva mai încărcată decât aceasta pe care-o iscălesc eu acum. Deci dacă ar fi să facem lichidarea datoriilor noastre reciproce, tare mă tem că te-aș scoate încă dator.

Ei bine, cu toate acestea, îți făgăduiesc, că-ți voi întoarce tot — pentru Onisim.

Gluma e minunată. Ea va fi făcut și pe Filimon să zimbească. Pavel a intercalat-o firește în firma convingere, că lucrurile nu vor ajunge la această contabilitate.

20. *Da, frate: eu vreau să mă folosesc de tine întru Domnul. Odihnește-mi inima întru Hristos.*[1] Gluma de o finețe extraordinară sfârșește în versul 20: Cu toate că lichidând datoriile de cari am vorbit mai sus câștigat ar fi Pavel, el nu vrea câștig material, ci vrea bucurie, folos creștinesc — întru Domnul. Această bucurie i-o poate face Filimon, împlinindu-i dorința, primind cu toată dragostea pe robul fugar, a cărui soarte neliniștește mult pe apostol.

21. *Având nădejde în ascultarea ta am scris ție, știind, că și mai presus decât îți scriu vei face.* Incheierea e magistrală — ca fond și ca expresie deopotrivă. Ceeace a spus numai în treacăt mai nainte, chiar de mai multe ori, acum o spune verde: nu se îndoiește deloc de marinimia lui Filimon; dimpotrivă e convins că va face mai mult decât i se cere. Probabil Pavel vizează, foarte discret, eliberarea formală a lui Onisim, fapt care — cel puțin după tradiție — s'a și împlinit.

22. *In acelaș timp gătește-mi gazdă* (pregătește-te să mă găzduești), *căci nădăjduesc că prin rugăciunile voastre mă voi dărui vouă.* De încheiere apostolul îi trimite lui Filimon o veste plăcută: nădejdea grabnicei revederi. Această veste încă va promova, indirect, cauza lui Onisim, întrucât e exclus ca stăpânul acestuia să aștepte pe Pavel — fără să-i fi împlinit rugămintea. In caz contrar însă cu atât mai mare va fi bucuria casei! Ea nici nu va întârzia, căci apostolul nădăjduește ca

[1] In unele manuscrise: *en Kvrio*=în Domnul.

prin rugăciunile comunităţii creştine, care se aduna în casa lui Filimon, Dumnezeu se va îndura şi-l va izbăvi de cătuşile romane.

Prin cuvintele «mă voi dărui vouă» Pavel tradează o foarte potenţată conştiinţă a apostolicităţii sale: Scăparea lui din închisoare va fi un dar dela Dumnezeu, spre fericirea creştinilor din Colose.

23. *Inchină-se ţie Epafras cel împreună cu mine robit întru Isus Hristos.*

24. *Marcu, Aristarh, Dima, Luca, împreună lucrătorii mei.*

Inchinăciunea e adresată personal lui Filimon.

25. *Darul Domnului nostru Isus Hristos* însă e chemat să se pogoare asupra tuturor «sfinţilor» din casa lui.

Salutările din partea tovarăşilor întru apostolie ai lui Pavel (aceiaşi ca şi în Col. 4, 10—14, afară de Isus Iustus, care se vede că întâmplător nu era de faţă) au indirect şi scopul de a arăta că şi ei se unesc cu Pavel în rugămintea, pe care i-a adresat-o acesta lui Filimon. E bine să reliefăm acest lucru, pentrucă el formează ultima mărturie despre inepuizabila bogăţie de elemente utilizate de marele păstor sufletesc în interesul cauzei pe care-o apără în scurta sa capo d'operă de cugetare şi simţire creştinească.

IV.

Creştinismul şi sclăvia.

In partea introductivă a studiului nostru am arătat că şcoala teologică dela Tübingen neagă autenticitatea epistolei către Filimon, găsind că ea ar fi un simplu produs literar, a cărei geneză trebue căutată în tendinţa unui autor post-paulin de a regula o problemă de natură sociologică: atitudinea creştinismului faţă de sclăvie. Am arătat mai departe subiectivismul evident al acestei teorii şi, implicit, caducitatea ei. Apostolul Pavel n'a vrut prin epistola către Filimon, decât să rezolve, în spirit creştinesc, un caz particular de conflict între un

rob şi stăpânul lui. Realitatea istorică a cazului e mai presus de orice îndoială.

Acum, e cu totul altă întrebare, dacă din felul în care e soluţionat acest caz special, ne putem face o ideie principială despre atitudinea creştinismului faţă de problema sclăviei în special şi faţă de problema socială peste tot.

Idealul evangheliei lui Hristos este împărăţia lui Dumnezeu; un ideal de natură pur spirituală. Mijloacele de realizare ale acestui ideal trebue să fie, implicit, de aceeaş natură.

«Impărăţia lui Dumnezeu nu vine cu semne din afară; nici nu poţi zice: iată aici, sau iată acolo este; împărăţia lui Dumnezeu e înlăuntrul vostru».

Intreaga predică a Mântuitorului nu face decât să desvoalte, să lămurească această axiomă fundamentală.

Evanghelia lui Isus nu e creaţia unei mişcări sociale, n'a fost zămislită dintr'o luptă de clasă, nici nu vrea s'o creieze; ea nu e legată nici direct nici indirect de vre-o tulburare a societăţii antice.[1]

Adevărat că Mântuitorul s'a adresat mai ales celor mici şi apăsaţi, desmoşteniţilor lumei acesteia şi n'a avut vr'o deosebită simpatie faţă de societatea înaltă — cărturarii şi fariseii — a vremii sale. Dar tot atât de adevărat este că în întreaga literatură a misionarismului bisericii creştine din antichitate nu găsim o singură urmă

---

[1] Troeltsch: die Soziallehren der christlichen Kirchen, Tübingen 1919, p. 15—16.

Accentuăm acest lucru mai ales împotriva lui Pöhlmann (Geschichte d. antiken Sozialismus u. Kommunismus 1893/1901) şi Kautsky (Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen I, 1895) cari au căutat să explice geneza creştinismului ca un rezultat al frământărilor sociale şi al tendinţelor comuniste din timpul imperiului roman, ca un strigăt de desnădejde al înflămânzitei masse proletare. Teoria e greşită din temelie, dupăcum aşa de strălucit o arată Troeltsch în cartea sa citată de noi, pentrucă ea porneşte dintr'o absolut falsă concepţie a ideii despre împărăţia lui Dumnezeu, care fiind o idee prin excelenţă religioasă-etică, nu poate fi pusă în funcţie de contingenţele vieţii sociale. — «Impărăţia mea nu este din lumea aceasta». (Ioan)

despre problema socială,[1] aşa cum se pune astăzi. In centrul ei sta peste tot problemele mântuirii sufletului, probleme cari nu cunosc deosebire de clase. Dimpotrivă acestea se topesc totdeauna în idealul mântuirii sufleteşti şi al vieţii de veci.[2]

Afară de aceea pe vremea împărăţiei romane nici nu pare a fi existat un proletariat propriu zis. Ori chiar dacă a existat, creştinismul n'a pătruns în mijlocul lui (în cazărmile de sclavi). In deosebi în Răsărit nu[3].

Tot aşa de şubredă este teoria lui Kalthoff (Die Entstehung des Christentums 1905) şi a altora cari cred că creştinismul s'a născut din contactul filozofiei stoice cu cluburile comuniste din antichitatea târzie. Ea a fost răsturnată complect de către învăţatul Overbeck (în opera sa «Studien zur Geschichte der alten Kirche» 1875). El arată că sclavii stăpânilor necreştini nu puteau fi primiţi într'o comunitate creştină decât cu învoirea acestora, adecă a stăpânilor. Asta pentru a preveni orice năvală a doritorilor de emancipare socială şi politică (pag. 188 şi 202). Mai mult decât atâta: Biserica însăşi a avut uneori sclavi, pe cari, formal, nu i-a eliberat: In cadrul bisericii şi al evangheliei lui Hristos sclăvia a fost învinsă dinlăuntru în afară, întrucât stăpân şi sclav de o potrivă erau robi ai lui Hristos[4]. Din punct de vedere religios se bucurau de drepturi egale. Sclavii puteau ocupa şi cele mai înalte slujbe bisericeşti. (Dovada, poate, chiar istoria vieţii lui Onisim).

Simpatia Mântuitorului faţă de cei săraci şi năcăjiţi (îndeosebi la ev. Luca) e totuşi foarte explicabilă. Ea izvoreşte din incontestabilul adevăr că bogăţia şi bunăstarea materială peste tot, *de obiceiu* abate pe om dela preocupările unei vieţi duhovniceşti superioare şi dela urmărirea unor idealuri de o valoare permanentă. Căci:

---

[1] Baumgarten: Bergpredigt und Kultur der Gegenwart. Tübingen 1921, p. 14.

[2] Baumgarten, Op. cit. p. 12.

[3] Baumgarten Op. cit. p. 13.

[4] Troeltsch, Op. cit. pag. 19.

«Unde este comoara voastră, acolo este şi inima voastră» (Mat. 6, 21; Luca 12, 34). Tot acest adevăr incontestabil a zămislit şi pesimista reflexie a Mântuitorului:

«Cât de anevoie vor intra în împărăţia lui Dumnezeu ceice au avuţii. Că mai lesne este a trece cămila prin urechile acului, decât bogatul a intra în împărăţia lui Dumnezeu!» (Luca 18, 24—25; Marcu 10, 22—25; Mat. 19, 23—24).

Cu neputinţă nu-i este însă nici bogatului să intre în împărăţia lui Dumnezeu (Marcu 10, 27) dacă nu este subjugat, rob al acestei bogăţii; dacă dimpotrivă o pune în slujba ajutorării celor săraci.

Dar dupăcum, *principial*, bogatul nu este exclus dela fericirea vecinică, tot aşa nici sărăcia, prin ea însăşi, nu face pe cineva *necondiţionat* părtaş al împărăţiei lui Dumnezeu.

«Predica lui Isus nu e ascetică; îi lipseşte orice tendinţă de a coborî viaţa trupească şi plăcerea *ca atare*, precum şi de a preamări sărăcia, pentru ea însăşi. Dar ordinea socială şi munca preţuesc numai în măsura în care peste tot sânt necesare vieţii; ele înşile nu au o valoare etică. Aici zace deosebirea dintre concepţia populară orientală faţă de trebuinţele unei culturi superioare; aici vorbeşte radicalismul religios, care nu e în stare să recunoască o valoare lucrurilor, cari nu se rapoartă direct la viaţa religioasă. Predica lui Isus e mai de grabă eroică decât ascetică. Ea-şi temperează eroismul numai prin «slăbiciunea» încrederii religioase în Dumnezeu şi a credinţei în iertare, nu însă prin compromisuri cu postulatele vieţii lumeşti şi ale «naturii lucrurilor». Din această împrejurare trebue înţeleasă atitudinea ei faţă de stat, societate, muncă, proprietate etc.» [1]

Ceeace însemnează că ea trebue să fie indiferentă şi să nu vadă în aceste instituţii nici valori permanente, nici lucruri cari singure îmbunătăţesc viaţa. Ei îi lipseşte orice program direct de înnoire socială, orice interes de

[1] Troeltsch: Op. cit. pag. 45.

promovare a culturii sociale, politice şi iuridice. In locul lui stă însă postulatul pregătirii pentru venirea împărăţiei lui Dumnezeu, prin împărtăşirea religioasă a dragostei şi a muncii sfinţitoare, în cadrul orânduielilor lumeşti existente. Dar nici această împărăţie nu va aduce o nouă orânduire socială, o nouă orânduire a statului, a societăţii, a familiei, întemeiată de Dumnezeu, instituţii cari atunci nici nu vor exista [1] (cfr. Mat. 22, 30: «Că la înviere nici se însoară nici se mărită, ci ca îngerii lui Dumnezeu în cer sânt»).

Pauperismul reprezentat mai ales de evanghelistul Luca şi promovat de biserică şi de împrejurări istorice până la excesele franciscanismului, poate izvori şi din urmărirea metodică a idealului evanghelic, dar şi din înţelegerea greşită a acestuia, prin generalizarea şi dogmatizarea falsă a unor exemple şi parabole ale căror elemente au fost luate din *anumite* împrejurări de viaţă patriarhală.

Dacă Mântuitorul ar fi trăit mai târziu, într'unul din marile oraşe ale Occidentului, de bună seamă ar fi vorbit altfel şi în alte pilde luate din viaţă şi ar fi poetizat El dumnezeieştile sale învăţături. Dar dupăcum nu ne este îngăduit să dogmatizăm exemplele luate din viaţa patriarhală a Orientului, tot aşa nu ne-ar fi permis să dăm prin ipoteză o valoare absolută, să interpretăm literal, exemplele luate din complexa viaţă culturală a oraşelor mondiale. Vorba apostolului Pavel rămâne pentru vecii vecilor o călăuză nesmintită: «Litera omoară, iar duhul face viu». (2 Cor. 3, 6).

Ceace s'a spus despre raportul evangheliei lui Hristos faţă de viaţa economică se poate spune şi despre raportul ei faţă de celelalte laturi ale vieţii sociale: viaţa familiară, politică, culturală etc.

Evanghelia lui Hristos nu e în funcţie de consideraţii de natură sociologică. Ea este prin excelenţă de natură religioasă, etică. Prin urmare idealul ei nu se

---

[1] Baumgarten op. cit. pag. 19.

realizează prin orânduirea vieţii externe, prin legiferarea raporturilor sociale dintre oameni, — în orice caz nu în primul rând prin acestea — ci prin înnoirea sufletească, individuală, a fiecărui om. Iar unicul mijloc pentru această înnoire, care e menită să schimbe faţa lumii, este cel indicat prin «porunca cea mare» a Mântuitorului. (Mat. 22, 37—38). Căci:

«De-aş grăi în limbile îngereşti
[şi omeneşti, iar dragoste nu am,
Făcutu-m'am aramă sunătoare
Şi chimval răsunător.

Şi de-aş avea prorocie
Şi de-aş şti toate tainele şi toată ştiinţa,
Şi de-aş avea toată credinţa,
[cât să mut şi munţii, şi dragoste nu am,
Nici un folos nu-mi este.

Şi de-aş împărţi toată avuţia mea
Şi de-aş da trupul meu să-l arză,
Şi dragoste nu am,
Nici un folos nu-mi este.

Dragostea îndelung rabdă,
Se milostiveşte;
Dragostea nu pismueşte,
Dragostea nu se semeţeşte,
Nu se trufeşte;

Nu se poartă cu necuviinţă,
Nu caută ale sale,
Nu se întărâtă,
Nu gândeşte răul;

Nu se bucură de nedreptate,
Ci se bucură de adevăr;

Toate le sufere,
Toate le crede,
Toate le nădăjdueşte,
Toate le rabdă.

Dragostea niciodată nu cade!
(1 Cor. 13, 1—8).

Iată pricina pentru care evanghelia Mântuitorului tinde să realizeze marea reformă a vieţii umane ***dinlăuntru în afară*** şi nu invers, cum vrea să facă acest lucru sociologia modernă.

*

Să vedem acum, după aceste consideraţii preliminare, care este atitudinea apostolului Pavel faţă de instituţia sclăviei şi cum rezolvă el, practic, cazul sclavului Onisim.

Pavel e un spirit ponderat. Aproape Antipodul lui Petru. Cel dintâi urcă muntele idealului creştin, pe drumul mai lung şi mai greu, dar mai sigur. Cel din urmă vrând să-şi scurteze uneori drumul şi să-şi micşoreze sarcina, o mai ia pe poteci, mai cade în prăpăstii, se scoală, cade, iar se scoală...

Pavel a fost un creştin desăvârşit şi un conştient cetăţean roman. Nu s'a sustras nici unei îndatoriri pe care i-o impunea chemarea sa de apostol al lui Hristos. Dar şi-a împlinit şi obligaţiile faţă de stat şi societate, dupăcum n'a renunţat nici la drepturile pe cari i le da cetăţenia sa romană.

In viaţa politică era deci omul legalităţii: «Toată suflarea să se supună stăpânirilor mai înalte; că nu este stăpânire fără numai dela Dumnezeu şi stăpânirile cari sânt, dela Dumnezeu sânt rânduite. Pentru aceea celce se împotriveşte stăpânirii, rânduielii lui Dumnezeu se împotriveşte, etc.» (Rom. 13, 1 urm.)

Pavel sfătuia deci pe învăţăceii săi să se supună stăpânirii — chiar dacă aceasta nu era o stăpânire ideală, cum ar fi vrut-o el (dovadă acelaş capitol al ep.

către Romani). In ordinea socială el era acelaş om al legii.

Sub raport juridic recunoştea deci şi instituţia sclăviei. Dar el o desfiinţa prin ideia evanghelică a dragostei creştine, care sta la temelia doctrinei sale cu privire la raportul dintre sclav şi stăpân.

«Fiecare întru chemarea care s'a chemat, întru aceea să rămâe. Rob eşti chemat? Nu te griji; ci deşi poţi să fi slobod, mai mult te supune. Că celce este chemat întru Domnul rob, slobod Domnului este; aşişderea şi celce este chemat slobod, rob este lui Hristos. Cu preţ sunteţi cumpăraţi; nu vă faceţi robi oamenilor». (1 Cor. 7, 20—23).

Pavel formula în aceste cuvinte paradoxale atitudinea Bisericii universale faţă de problema sclăviei. De aceea nu ne mirăm dacă în repeţite rânduri a fost acuzată că nu s'a identificat cu tendinţele de emancipare ale sclavilor (şi ale femeii). Această acuză nu poate fi totuşi decât rezultatul unei judecăţi superficiale. Căci tocmai în indiferentismul aproape ostentativ al Bisericii faţă de *formele* externe, vecinic schimbăcioase, ale vieţii stă puterea ei şi a creştinismului peste tot. Să ne închipuim ce s'ar fi ales de evanghelia Mântuitorului, dacă ea ar fi fost pusă în directă funcţie de frământările sociale ale vremii! «Vestea nouă» ar fi stârnit poate o răscoală a sclavilor în plus, dar ar fi fost stinsă pentru totdeauna, ori cel puţin pentru multă vreme — odată cu înăbuşirea acestei răscoale.

«Dar evanghelia nici n'are nimic, în mod direct, cu problema socială; ea vrea să fie o nouă *religie* şi o nouă comunitate *morală* a fraţilor uniţi în credinţă, nu o nouă orânduire a raporturilor sociale externe. Ea stă pe temelia principială a schimbării şi a înnoirii dinlăuntru în afară, nu dinafară în lăuntru; ea porunceşte cu o nesmintită încredere: faceţi pe oameni buni şi liberi în viaţa lor spirituală, şi raporturile (externe) se vor schimba, vor trebui să se schimbe. Ea nu urmăreşte nivelarea inegalităţilor sociale existente, dar aduce, în cadrul acestor

inegalităţi o nouă viaţă în care vechile conflicte dispar. In aparenţă e foarte conservatoare, dar ea se razimă pe o radicală libertate religioasă, care se ridică mult peste toate valorile sociale ale umanităţii. Iată de ce în ultima analiză, chiar şi achiziţiile de emancipare modernă îşi au rădăcina în pământul sfinţit prin cultura evangheliei. Căci nu este o întâmplare că tocmai popoarele creştine au fost cele dintâi cari au desfiinţat instituţia sclăviei...

Pavel are vrednicia istorică de a nu fi îndrumat evanghelia în alvia pripitelor frământări sociale, ci în a unei lente evoluţii istorice — dinlăuntru în afară.» [1]

In cazul nostru, legea civilă îi poruncea să trimită pe Onisim îndărăt la stăpânul său. Dar prin îndrumările pe cari i le dă lui Filimon, prin rugămintea pe care i-o adresează acestuia că să-l primească pe Onisim cu dragostea de care e vrednic *un frate* în Hristos — Pavel desfiinţează de fapt raportul de drept dintre stăpân şi slugă, dintre domn şi sclav. Astfel, cu toate că Onisim rămâne, formal, robul lui Filimon, în fond abizul care-i despărţia până acuma e închis: dragostea creştină a săvârşit minunea pe care, singură, nici o legislaţie lumească n'o putea săvârşi.

Epistola către Filimon e cel mai strălucit exemplu de felul în care marele apostol Pavel a ştiut să concilieze ordinea socială existentă cu postulatele evangheliei lui Hristos. Ea este o capodeoperă de tact pastoral, de înţelepciune apostolică, din care se desprinde luminos marele adevăr, că în fond: *desăvârşita iubire creştinească şi sclăvia se exclud.*

«Dragostea înlătură monstruoasa instituţie. Tocmai în această tratare a problemei sclăviei se vădeşte incontestabila autenticitate a epistolei; ca în 1 Cor. 7, 21, se respectă şi aici raporturile sociale externe şi se evită ştirbirea violentă a dreptului civil; în acelaş timp se indică însă şi drumul ce duce peste prăpastia instituţiei din lumea veche. Tocmai de aceea epistola către Fili-

[1] W. Busset: Der erste Brief an die Korinther (în Joh. Weiss: Die Schriften des Neuen Testaments, II $_3$, Götlingen 1917, pag. 105).

mon poate fi considerată drept unul dintre cele dintâi manifeste pentru ştergerea sclăviei, drept preludiul acelui sistem plin de înţelepciune, prin care Biserica creştină a realizat şi realizează încă şi astăzi fără revoluţie o minunată evoluţie [1].

[1] Keppler: Die Sklavenfrage im NT. (Tüb. Quartalschr. 1891, pag. 218 urm.)

CUPRINSUL.

		Pag.
I.	Pavel în temniţa din Roma. A doua naştere a lui Onisim	3
II.	Introducere	8
III.	Tâlcul epistolei	9
IV.	Creştinismul şi sclăvia	25

Prețul Lei 10·—.